

(Fortsættelse 4):

NISSERNE OG JULEMANDEN

Et andet overnaturligt væsen, jeg lærte at kende i min tidligste barndom, var nissen, og ham hørte jeg om, når mor sang den herlige "En lille nisse rejste", og det gjorde hun jævnligt. Jeg syntes allerede dengang, at det var morsomt at nissen drog ud i verden for at ville hilse på "verdens største mand", og så var det i virkeligheden ham selv, der var det. Eller rettere sagt: han syntes selv, at han var det! Sådan som vel de allerfleste af os synes at vi selv er, fordi vi jo hver især udgør centrum i vort eget personlige univers.

Men nissen eller nisserne kendte jeg jo især som julenissen eller julenisserne, der ved juletid fandtes i Familie Journalen og som kravlenisser i vore stuer. Desuden havde jeg allerede som helt lille en nissedukke på omkring 25 cm i højden, og den var jeg meget glad for og stolt over. Men selvom den hele året lå gemt i kassen med julepynt og kun kom frem til jul, så hændte det alligevel, at der gik hul på den, så man kunne se, at den var udstoppet med savsmuld, som dryssede. Det kan jeg tydeligt huske skuffede mig dybt, for i min fantasi havde den indtil da næsten været som et rigtigt levende væsen.

Julenisserne kendte jeg naturligvis også fra juleudstillinger i vinduerne hos Brugsen og Tatolforretningen oppe på hovedgaden, men disse var for intet at regne mod de flotte juleudstillinger, der især fandtes i mange forretninger på hovedgaden, Søndergade, i Nakskov. Her kunne man til og med se nissedukker, der foretog en eller anden enkel form for bevægelse, som f.eks. at dreje hovedet fra side til side eller bevæge armen op og ned med en ske i hånden, som om de tog skefulde op af fadet med risengrød.

Og jeg kendte selvfølgelig også julemanden, dels fra tegninger i Familie Journalen og dels fra juleindkøbsturene til Nakskov op mod jul. For her mødte man ham jo lyslevende på hovedgaden, der var festligt oplyst og udsmykket med guirlander af gran og kristtjørn. Men som jeg senere i livet har konstateret med mine egne børn og børnebørn, så var jeg faktisk også lidt småbange for den store mand med det mærkelige lange hvide skæg, der så så kunstigt ud og var underligt at røre ved. Og det var med en blanding af generthed, frygt og nysgerrighed, at man vovede at nærme sig ham og stikke hånden ned i den kurv, han rakte frem mod en, for at tage en pebernød eller brun småkage med mandel på. Han talte også fortroligt til hvert enkelt barn og spurgte, om man havde været artig, for det var jo kun de artige børn, der kunne få lov til at ønske sig en julegave. Uden at vente svar på dette spørgsmål, spurgte han derefter det i reglen meget benovede og forlegne barn, hvad det ønskede sig allermest til jul, men hvis barnet hørte til den generte slags, og det gjorde jeg, så var det gerne moderen eller faderen, der måtte svare på barnets vegne.

I lighed med englenerne blev julemanden mere eller mindre bevidst også brugt af de voksne som et pædagogisk hjælpemiddel. I praksis ytrede det sig f.eks.

gennem replikken: "Hvis ikke du er artig og sød, så kommer julemanden ikke med gaver til dig til jul!" En alvorlig trussel set med et barns øjne, og i særlig grad fordi man var usikker på, hvad de voksne mente med, at man skulle være "artig og sød", og man derfor ikke vidste, om man kunne opfylde kravene og forventningerne.

Skønt meget fantasifulde, tænker børn i almindelighed helt konkret. Og lige som tilfældet var med Ole Lukøje, så tænkte man som barn heller ikke nærmere over, hvordan julemanden inden for et tidsrum af højst et par timer dog kunne nå omkring med gaverne til alverdens millioner eller milliarder af børn. Det er først som voksen, at man forstår, at julemanden dybest set er et symbol på den guddommelige Fader, som er den, der i virkeligheden har indstiftet selve gaveprincippet. Nemlig i den forstand, at selve livet og alle dets tilskikkelser ret beset er gaver, skænket af livets højeste repræsentant for forældre- og omsorgsprincippet: Gud.

TROLDENE, HEKSEN OG DJÆVELEN

Der var endnu et overnaturligt væsen i min barndoms univers, som jeg havde hørt om og set billeder af i mors ugeblad, og det var trolden eller troldene. Jeg vidste, at de levede dybt inde i skoven og normalt var meget sky, og at de derfor kun sjældent viste sig for mennesker. Men til gengæld var troldene i det skjulte drillevorde og til tider onde over for husdyrene og menneskene. Hvis en gårdmand eller hans folk ikke var venligt stemte mod troldene, kunne disse finde på at skade f.eks. en hest ved at gøre den halt, eller en ko, så den blev syg og ikke kunne blive drægtig og give mælk. Men det værste var dog, at troldene kunne "fortrylle" eller "forhekse" mennesker, så at disse fik vrangforestillinger om det ene eller det andet, gjorde gale ting og var onde og til tider endda grusomme mod hinanden.

Troldene stod i lighed med, hvad der var tilfældet for heksenes vedkommende, i ledtog med Djævelen eller den Onde selv, og denne gyselige skikkelse med behåret krop og to horn i panden, bukkeben og lang æselhale, havde jeg også set et billede af i Familie Journalen. Han tilhørte jo mørkets magt, og derfor var jeg lige så bange for ham som for mørke.

Endelig var der så også en sidste uhyggelig og faretruende skikkelse i barndomsuniverset, nemlig heksen, der oftest blev fremstillet som en gammel, krumrygget og knoklet kælling med stærkt rynket ansigt, der domineredes af en stor, krum og svampet næse med store vorter. Hendes grumsede grågrønne ansigtsfarve og stride, tjavsede hår bar præg af, at hun kun sjældent eller måske aldrig blev vasket. Hun var normalt iført en sort, fodlang kåbe med hætte, som skjulte det meste af hendes stygge hoved. Som gangbesværet støttede hun sig i reglen til en knortekæp, når hun haltede omkring i sit gamle faldefærdige, støvede hus, hvor hun omgav sig med et rod af gryder, potter, pander og glas, fyldte med de ingredienser, som hun brugte i forbindelse med

sine trolddomskunster: døde tudser, snoge, firben, alrunerod, kaffegrums og meget andet og mere, og i helt specielle tilfælde døde menneskefostre.

Også heksen havde jeg set i Familie Journalen, ugebladet, som dengang var et af den jævne befolknings største og bedste kilder til oplysning så vel som underholdning. Bladet, som oprindeligt hed Illustreret Familie Journal, blev grundlagt 1877 af Carl Julius Aller (1845-1926) og havde sin forgænger og sit for-billede i Illustreret Tidende, som blev etableret 1859 og ophørte med at udkomme 1924.

Først langt senere i livet forstod jeg, at troldene var de ukontrollerbare drifter og kræfter i vort sinds ubevidste eller underbevidste regioner, som billedlig talt kan lignedes ved den dybe, mørke skov, hvori "troldene" lever. Og når man troede, at troldene kunne trylle eller hekse, hænger det sammen med folketroens manglende indsigt i og forståelse af naturlovene og dermed af de naturlige årsagssammenhænge. Hermed være ikke sagt, at folketroen i alle tilfælde kun er udtryk for overtro, for på den anden side set rummer den også en indsigt i psykiske fænomener og magi, som utvivlsomt har med en form for virkelighed at gøre.

Det var først som voksen at jeg blev jeg klar over, at heksen oprindeligt var et overnaturligt væsen, der personificerede det ondes princip i børneeventyrene, mens hun i det virkelige liv var en såkaldt klog kone, der i en del tilfælde kunne kurere forskellige sygdomme hos dyr og mennesker, og som måske kunne spå om fremtiden. Siden Middelalderen var hun i lighed med andre mennesker, der enten ikke troede på eller ligefrem satte sig op imod den kristne lære og religion, blevet betragtet og behandlet som såkaldt kætter, og sådanne mente man stod i ledtog med Djævelen.

GUD OG DJÆVELEN

Det må i overensstemmelse med sandheden siges, at jeg aldrig har troet på Djævelen. Selv som mindreårig kunne jeg nemlig ikke se noget tegn på en sådan skikkelses eksistens. Derimod kunne jeg se, at menneskene ikke altid var så gode, som de burde være, lige som jeg mente, at sygdom, død, ulykker og f.eks. misvækst, skyldtes naturlige årsager. Men at mene sådan, blev især i tidligere tider anset for et kætteri eller et blændværk, som skyldtes Djævelen. Kætteri var særlig i Middelalderen strengt forbudt ifølge den religiøse lovgivning, og såfremt der forelå mistanke om brud på denne lovgivning, blev heksen arresteret og underkastet strengt forhør. Når de gejstlige myndigheder i deres egenskab af forvaltere af Jesu kærlighedslære (!) fandt det så nødvendigt, at heksen indrømmede sin forbrydelse og skyld, hang det sammen med den opfattelse, at hendes sjæls frelse og salighed var beroende på, at hun inden sin død havde fået "syndernes forladelse" og dermed kirkens velsignelse. Men uanset om heksen frivilligt eller under tortur indrømmede sin såkaldte

skyld, var straffen uundgåeligt den samme, nemlig dødsstraf enten ved drukning eller offentlig brænding på bålet.

Ligeledes forstod jeg først som voksen, at Djævelen var en personifikation af ondskabens princip eller et udtryk for en hemmelighedsfuld magt, der til stadighed lurker på at gøre Gud rangen stridig ved at friste mennesket til at overtræde Guds bud om godhed, dyd og kærlighed. Det Ondes princip er derfor ret beset en komplementær og dermed nødvendig og uundværlig modsætning til det Godes princip. Og apropos det Godes princip, så er det kun dette, troende mennesker forbinder med begrebet Gud, ligesom dette tilværelsens første og højeste væsen af naive mennesker og barnlige sjæle personificeres som den urgamle, overdimensionerede olding i menneskeskikkelse, med det lange, kridhvite skæg, der sidder på sin vældige trone oppe i himlen bag skyerne og stjernerne, og her er omgivet af alle englene, der er hans sendebud til menneskene. En forestilling, som antagelig skyldtes den opfattelse, man i middelalderen havde af verden og tilværelsen, og som det kristne verdensbillede stadig fastholdt helt op i vores tidsalder.

Den forestilling eller erkendelse, at Gud er identisk med den første, almægtige, alvise og alkærlige årsagsløse årsag og som sådan er evig, allestedsnærværende, altgennemstrømmende og altibefattende, thi i ham lever vi, rører os og er vi til, er en erkendelse, der er forbeholdt mere filosofisk anlagte, ikke-troende mennesker. Den tanke, at det Gode og det Onde, eller Lyset og Mørket, eller kort og godt: at alle modsætninger i virkeligheden er to sider af samme væsen, nemlig af Gud, afvises i reglen af det naivt troende menneske, fordi det simpelthen ikke kan fatte denne dybere filosofiske sandhed.

MIN FAMILIE OG KRISTENDOMMEN

Det var da også i skikkelse af den urgamle olding, at jeg første gang hørte om dette forunderlige universalvæsen, hvorom det blev sagt, at han var almægtig, alvis og alkærlig, og at han var den, der fra først af skabte himmelen og jorden med alt, hvad der har liv. Men eftersom hverken min mor eller far var religiøse i den forstand, hvilket forresten også gjaldt resten af min familie, med undtagelse af min mormor, så spillede hverken Gud eller Bibelen nogen særlig rolle i deres liv, og følgelig heller ikke i mit barndomsliv. Både Gud og Jesus havde jeg jo hørt nævne i de salmer, som min familie sang, når vi juleaften gik omkring det smukt pyntede juletræ. Men det var først, da jeg som 5-6 årig kom i søndagsskole, at jeg for alvor hørte om, hvem denne Jesus egentlig var, og her blev han traditionen tro ikke bare betegnet som Guds Søn, men nærmest identificeret med Gud selv i form af treenigheden: Faderen, Sønnen og Helligånden. Hvilket jeg naturligvis ikke forstod et ord af, hverken dengang eller senere, skønt jeg har tænkt meget over det.

At mor ikke var specielt religiøst anlagt, hang jo nok til dels sammen med den omstændighed, at hun var opvokset i et hjem, der i overvejende grad blev domineret af min morfar, og som god radikal socialist afviste han kristendommen så vel som enhver anden form for religion som svindel og bedrag, og opfattede denne som magthavernes, hvilket vil sige kapitalens og overklassens, middel til at undertrykke arbejderklassen eller de besiddelsesløse. Mormor var derimod ikke afvisende over for den kristne tro, men gik meget stille med dørene i det spørgsmål, måske mest for ikke at provokere morfar til ilter og sarkastisk modsigelse. Og da hun på et tidspunkt fik sit ældste barnebarn, min fætter Dennis, i pleje, påtog hun sig samtidig højtideligt den opgave, at opdrage ham til at blive en flittig, god og nyttig samfundsborger, og denne opdragelse indbefattede ikke mindst den kristne tro. Denne forpligtelse tog hun så alvorligt, at hun ikke alene sørgede for at han kom i søndagsskole og blev kristelig spejder, men også i mange af hans barneår dagligt læste Fadervor med ham, før han skulle sove.

Mine farforældre var begge traditionelt kristne, hvilket vil sige, at de i lighed med den tids fleste gode borgere bekendte sig til den kristne tro uden at gøre noget særligt ud af det, ligesom de kun kom i kirken ved de traditionelle familiebegivenheder: bryllup, barnedåb, konfirmation og begravelse.

DØDEN, DEN STORE GÅDE

Apropos begravelse, så var døden ikke noget, der var påtrængende i min tidlige barndom, idet ingen jeg kendte endnu var afgang ved døden. Desuden var sygdom og død situationer, som man almindeligvis søgte at skærme børn for at få kendskab til, idet man mente det ville kunne skræmme dem. Men helt forhindre, at børn lejlighedsvis blev vidner til alvorlig sygdom og død, kunne man dog ikke.

Døden er jo uanset dødsårsagen umiddelbart set dette, at et menneske, som man måske har kendt og holdt af, pludselig ligger ubevægelig og ikke længere trækker vejret, og heller ikke er til at komme i sædvanlig kontakt med. Døden er også det, at et menneske, som man måske har kendt al sin tid, pludselig med et ikke er der mere rent fysisk. Kun erindringen om vedkommende bliver tilbage, og efter en vis tids forløb, blegner også erindringen, og det er da som om den pågældende aldrig har eksisteret. Også sorgen efter og erindringerne om de afdøde blegner med tiden, godt hjulpet af, at vi i vores kultur ikke længere har nogen tradition eller noget ritual for med jævne mellemrum at mindes de døde familiemedlemmer, sådan som det er tilfældet i andre kulturer, især i den japanske og kinesiske kultur.

I Østeuropa og Rusland søger man endnu i vore dage at bevare mindet frisk om de afdøde, idet man opsætter fotos eller eventuelt malede portrætter af de afdøde slægtninge. I katolicismen højtideligholder man som fast ritual stadigvæk Allehelgensdag til minde om alle martyrer og trosvidner. Det sker

den 1. november, i Danmark altid 1. søndag i november. Men efterhånden som sekulariseringen eller verdsliggørelsen af kristendommen er taget til i Europa, er den middelalderlige kristne enhedskultur på retur, og verdens tidligere to dimensioner: en over-naturlig og over-historisk evighed og en naturlig og historisk timelighed, er blevet endimensional i den forstand, at den naturlige og historiske dimension er blevet hele virkeligheden.

Sekulariseringen kan ses som en reaktion imod kristendommens eneret til at tolke verden ud fra evighedens synspunkt, og filosofisk set, har denne reaktion nået sit højdepunkt i vor tids materialistiske og reduktionistiske livs- og verdensanskuelse, sådan som denne implicit fremføres af naturvidenskaben, men måske især som den er eksemplificeret i marxismen og nymarxismen, som i 1960-70erne fik så stærkt et tag i kulturradikale, intellektuelle kredse i Vesteuropa, herunder også i Danmark. Men materialistisk livs- og verdensanskuelse er stadigvæk i højsædet også efter årtusindeskiftet, selvom den har skiftet karakter fra ideologi til mere pragmatisk holdning.

Imidlertid er der for længst igangsat en reaktion imod materialismens livs- og verdensanskuelse, nemlig i form af de mangeartede bestræbelser, der er på at finde tilbage til - eller måske rettere: frem til - en ny, anti-reduktionistisk og spirituel enhedskultur. I denne kultur indtager både livet og døden en noget anden rolle, end tilfældet er i modkulturen. Dette emne skal jeg senere vende tilbage til her i selvbiografien.

(Fortsættelse følger i afsnit 5)